

ADATOK NYELVÜNK FEJLŐDÉSÉHEZ.

Ábrándulni. Ez ige nem él egymagában s úgy látszik nem is élt soha; a *ki-* igekötőhöz forrva jött a világra 1840 körül. Először Széchenyi 1842-iki akadémiai beszédében találom: „korántsem *ábrándult ki* még“; „a józan, a *kiábrándult* felfogás“; „még *ki nem ábrándult* kedélyek“. (Akad. Évk. 6:72, 75). Széchenyi különben is gyakran függeszti az *-ul* igeképzőt főnévhez: *elszigeetül, elhomokul, fenekül, kihagyalmazul, kivilágul* stb. — A *kiábrándul* szótárilag Fog. 1845; ikerpárja: a *kiábrándít* csak 1854-ben (Ball.) kerül szótárba.

Alagút. Eleinte (1839-ben, Századunk 613) *ítalagnak* is nevezik; Kossuthnál (1841. P. Hirl. 85) *tölcserít*, bizonyára azért, mert „tunnel“ angolul tölcserít is tesz. Még 1846-ban is váltakozik az *alúttal*, noha Kunoss már 1835-ben ajánlja az *alagút* szót (Gyal. 111).

Asztaltárs. A „convictor“ Cal.-nál (1586), *asztalos-társ*; a „tischgenosse“ Márt.-nál (1803) *ebédlő-társ*, T. Zs. (1838) *evőtárs*; Ball.-nál (1843) *ebédtárs*; 1854-ben: *éttárs*; Nagy János Hierolexiconában: *asztaltárs*. Ez utóbbi egy kézi szótárunkban sincs, noha gyakran hallani a közbeszédben is.

Bajor. E népet Sándor István 1793-ban (Külf. utazó magyar lev. 221) *bábornak* nevezi: „Passzávnak, melly immár *Bábor* kerületben fekszik, igen romántzos fekvése vagon“. — A Mondolat még 1813-ban is rosszalja, hogy a régi *bavarus* helyett *bajort* kezdenek mondani.

Becsületszó. Sem a Nyelvtört. Szótárban, sem Kresznericsnél. — Az „ehrenwort“ Mártonnál (1803): „szóadás, ígélet, fogadás“. Ugyanő nála (1823) megvan már a *becsületszó*, de nem a mai értelmében, hanem mint megbecsülő vagy megtisztelő szó: *wort der achtung*. — A közbeszédben, úgy látszik csak „a szavamat vagy parolámat (olasz parola am. szó) adom“ járta, s minthogy ezt rendszeren kézzsoritás követi, ez úton keletkezett a „parolázni“ ige. — A *becsületszó*, mai értelmében, 1835-ben Kunossnál (Gyalulal) és Tud. társ. Zsebsz.

Belépti jegy. Mártonnál (1803) „billet“: paléta, bémenő levélke p. o. a játékszinbe“; (uo.) „abonniren“: bejáró palétát váltani a játékszinbe. — De már 1833-ban (Társalk. 69): Peter Fischer a pesti redoute bérlője *Belépti jegyeket* nyomtatott. — Némelyek azt hiszik, hogy ez rossz szó, mert nincs „belépt“ főnév. De hiszen akkor térti jegy, térti bevény, Dunamenti község, Tiszamenti utazás is rossz volna. (Vö. Nyr. 25:451).

Bibornok. „*Biboros érsek* olyan érsek (p. a poseni), a kinek, noha nem *hibornok*, joga van *hibort* viselni“. (Schlauch Lőrinc szóbeli közlése 1902. május 8-án).

Csalogány. E szót Kazinczy 1784-ben (Lev. 1:61) talán nem is közvetlenül a *csalogatni* igéből csinálta, hanem a népies (?) *csalogányt* módosította és ruházta föl más értelemmel. Pák Dienes szerint

ugyanis (Vad. tud. 2:199) *csalokány* am. *csalóka*, a mivel a madarások a madarakat lépre csalogatják. — Vajjon hallani-e ezt a *csalokányt* most is valamely vidéken?

Csempészet. Császár Ferencz 1835 (Társalk. 69): *contrabando*. — Sándor Istvánnál (Külf. utazó magy. levelei, 372): „*alattomban való kereskedés*“; Mártonnál (1803) a „*schleichhändler*“ szónál: *loppal kereskedő*.

Díszőrség. Az „*ehrenwache*“ Mártonnál (1803): „*pompa-strázsa, pompa-őrálló*“; ugyanó nála (1823): „*becsületbeli őr, rangőr*“; s végre 1835-ben (Tud. Társ. Zsebsz.): *díszőrség*, de azért még 1842-ben is (Pest. Hirl. 251): „*tiszteleti őrség*“.

Egyetemi nyilvános rendes tanár 1829-ben még így: „A Tudományos mindenesség közönséges és rend szerint való oktatója“. (Vö. Schuster, Gyógysz. Ért. 93). Sz. K.

A MAGYARORSZÁGI LATINSÁG SZÓTÁRÁHOZ.

1. Borsod vármegye történetéhez gyűjtögetvén az adatokat, a vármegyei régi protocollumokban erre a furcsa kifejezésre bukkan-
tam: *loca postirungalia* s nagy betűvel is: *Postirungalia* (1710:XVI. köt. 418. l., 1711:XVI. k. 637, 645, 652, 653, 659. stb. l.). A különös jelző első tekintetre érthetetlennek tűnt fel előttem; utána néztem tehát Bartal *Glossariumá*-ban, hol az 506. lapon a következő czimszóra nyitottam:

„*Posterungalis*, e, a lat. *posteri* in extrema novissima acie degens; *utó-, hátvédben levő*. Arch. Rák. IX.623: elromolván a *Posterungalis* hadaknak mind lovaik s mind penig magok a nyugtatlanság miatt“.

Ez a szómagyarázat a fentebb idéztem kifejezéssel sehogy sem egyeztethető össze. Mert ha lehet is szó hátvédről, a mikor katonaságról beszélünk, de falyaknál, helységeknel? Később azután rátaláltam e szó egy másik változatára is: *militia postirungizans in oppido Miskolcz* (1711:XVI.665) s rögtön világos lett előttem jelentése. Nem egyéb e szó, mint a német *Postirung*-ból csinált latin szó s e szerint a mai elszállásolás fogalomnak volt a technikus terminusa. A vármegye egyes városokra és helységekre rárótta, hogy a területén áttelelő ezred mely kompániáit tartoznak befogadni; ezek voltak a *loca postirungalia*. Később, a szatmári békekötés után már erre más műszo van: *militia inquantirizata* (1712:XVI.1031.)

Még jobban megvilágosítja ezt a szót magyaros képzésű egyértékese, melyre az 1712-iki szolgabírói számadások közt akadtam: „az Miskolczon *Postirungozó* Militiának lovai számára elhordatot árpájának az árrában attam fl. Ung. 51.60“ (Protoc. XVII.455).

E szerint a *postirungalis*-nak semmi köze sincs a classikus *posteri* szóhoz; hanem világosan németből képzett katonai műszo volt, s a Rákóczi-forradalom után csakhamar kiesett a használatból.

BOROVSKY SAMU.